

Փերնանտ Գորդես:

Փերնանտ Գորդես Սպանիոյ պատե-
րազմական արուեստին մեծ պարծանք-
ներէն մէկն է, և իւր լճխարհքին
աշխարհակալներուն առաջինը: Նաւ
1485 տարւոյն Սպանիոյ խորէմատու-
րա գաւառին Սէտէլին գեղին մէջ:
Սպանական ուսմունքները սովորեւէն ե-
տե՛ Սալամանկայի համալսարանը խաւ-
րուեցաւ օրէնսգիտութեան ետեւէ ըւ-
լալու համար, բայց հոն անանկ անհան-
դարտ բնութիւն մը երեցուց վրան, որ
բռնադատուեցաւ հայրը զինքը զինուո-
րութեան մէջ զնելու: Գորդես իր հօրը
ջանքովը 1504^{ին} Ս. Գոմինիկոս կղզին

գնաց իր () վանտոյ ըսուած ազգականին
քով, որնոյն կղզւոյն հրամանատարն էր:
Եւս կղզւոյս մէջ ըրած զինուորական
յառաջադիմութիւնը յայտնի երեցաւ
երբոր 1511^{ին} Ս ելասքուէս զօրավարին
հետ Գուպա կղզւոյն տիրապետելու գը-
նաց: Հոն Ս ելասքուէս տեսնալով Գոր-
դեսին քաջութիւնը, 1518^{ին} հրամանա-
տար կարգեց զինքը Սեքսիկոյի վրայ
երթալու նաւատորմի մը: Եւս Գոր-
դես Գուպայի Սան Լաւոյ քաղաքէն
յայեմբերի 18^{ին} 10 նաւով, որոնց մէջ
10 թնդանօթ միայն կար. իսկ իր զի-
նուորներուն թիւը կը հասնէր միայն

600ի, որոնցմէ զատ 18 ալ ձիաւոր ունէր. աս վեց հարիւր զինուորներուն մէջ 13 հրացանաւոր միայն կար, իսկ մնացածը բոլորն ալ աղեղնաւոր էին: Եւ իրեն զինուորաց նուազութիւնը տեսնալով, ճանապարհորդութեանը աւտեն այլ և այլ տեղեր հանդիպեցաւ, որ ուրիշ կամաւոր զինուորներ գտնէ: 1519ին Փետրուարի 10ին դարձեալ սկըսաւ շարունակել իր ճանապարհորդութիւնը, և Վոդումէլ կղզին երթալէն վերջը, Սարտի 4ին ելաւանկէց՝ Վրիեալ վա կամ Վապասգոյ գետը իր նաւատորմիդ մոցընելու համար: Վորդեսին երթալէն վերջը շատ չանցաւ զջրաց Ս ելաքուէս ըրածին վրայ. որովհետեւ յայտնի իր աչքին կ'երևային Վորդեսին ընելու մեծամեծ աշխարհակալութիւններն ու անոնցմէ ստացած փառքը. ետ կանչեց զինքը, և կ'ուզէր բռնել տալ, բայց Վորդեսին արթնութիւնը պարապ հանեց այս հրամանատարին ըրած ամէն խորամանկութիւնները. և ինքը իրեն արշաւանքն առաջ կը տանէր, երբեմն այն երկիրներուն բնակիչները քաղցրութեամբ իրեն ձգելով, երբեմն ալ իր զինուց ահարկութեամբ: Եւ Վորդեսին վերջի կերպով առաւ Վապասգոյ քաղաքը, և նոյն պատերազմին մէջ քսան աղջիկ գերի բռնեց, որոնց մէջ մէկն երևելի եղաւ Տօննա Սարինա անուամբ: Վապասգոն ալ անցնելով, հիմակուան Սան Խուան տէ Ուլոս ըսուած տեղւոյն մէջ հանդիպեցաւ քանի մը մեքսիկացի իշխաններու, որոնք շատ կ'ուզէին իմանալ իր գալստեանը նպատակը. Վորդէս պատասխանեց իրենց որ Սրբեքին մեծ թագաւորին կողմանէ հարկաւոր պատգամաւորութիւն մը ունէր ընելիք, որով անհրաժեշտ կարեւոր էր, կ'ըսէր, որ իրենց թագաւորին ներկայանայ: Քանի մը մեքսիկացի նկարիչներ տեսնելով աս պատերազմական կենդանիները, որոնց վրայ հեծած կը կռուէին Սպանիացիք, թնդանօթներուն ահաւոր ձայները լսելով, զորոնք իրենք կայծակի տեղ կը դնէին, տեսնելով այն շարժուն բերդերը, որոնք

զՍպանիացիս Սկիանու վրայէն ասդիս անցուցեր էին, տեսնելով այս զրահաւոր բանակը՝ մեծապէս վախ քաշեցին. բայց երկիւղէն աւելի այդ նորութիւնը մոքերնին գրաւելով, սկսան բամբակեայ կտաւի վրայ բոլոր տեսածնին նկարել, որպէս զի գոնեայ պատկերով ցոյցընեն իրենց թագաւորին այն հրաշալի բաները, զորոնք բերնով չէին կրնար նկարագրել: Վորդէս իրենց այս զարմանքն աւելցընելու համար՝ քանի մը շարժմունք ընել տուաւ հետեւակներուն և ձիաւորաց, և թնդանօթներով քանի մը ծառ արմատաքի ջարդեց. աս ահեղ ձայներէն հնդիկներէն շատը սարսափած՝ գետինն ինկան, շատերն ալ ձգեցին փախան, և շատ դժուարին եղաւ անոնց վախը փարատելն ու դարձեալ իրենց վստահութիւնը ստանալը:

Եւ ատեններս էր որ Վորդէս Ս երա Վորուզի գաղթականութիւնը հաստատեց, և նուաճեց այն խռովարարները, որոնք Ս ելաքուէսի կողմը կը բռնէին. այս զգուշութիւնս ալ բաւական չսեպելով, որոշեց որ կրակ տայ իր նաւերուն, որպէս զի իր զինուորներն իրարու հետ լաւ միանալով միայն՝ կեանքերնին պահեն. այդ կերպով անտարակոյս ալ էր Վորդէս, որ մահուան երկիւղը մեծ խրախոյս մը կու տար իր զինուորներուն՝ աներկիւղառաջ երթալու աս աշխարհակալութեանս մէջ: Եւ կէց վերջը Վորդեսի առջի ջանքն եղաւ այն աշխարհքին ցեղերուն գլխաւորները իրեն ձգելը, որոնք կայսեր լուծէն կ'ուզէին ազատիլ: Եւ ցեղապետներէն մէկը իրեն ճանապարհորդութեան հարկաւոր եղած պաշարը պատրաստելէն զատ՝ 200 հնդիկ ալ բանակին բեռները վերցընելու համար տուաւ. որն որ այն աշխարհքին մէջ մեծ հիւրասիրութեան նշան էր, որովհետեւ ամենեւին գրաստ չէին գործածեր բեռան: Եւ կէց առաջ երթալով՝ երբոր Վլասգալայի սահմանները հասաւ, բնակիչքը կարծելով թէ Ս եքսիկացոց բարեկամութիւնը կը փնտռէր, որոնց իրենք անհաշտ թշնամի էին, յարձա-

կեցան վրան պատերազմաւ, բայց Վորդէսէն անհաւատալի ջարդ մը ուտելով՝ իրենցմէ 6,000 հոգի Սպանիացւոց հետ միացան: Ի՞նչ օգնութեամբը զօրանալով Վորդէս՝ Վոլուլայի վրայ գնաց. բայց բնակիչքը իրեն նոր օգնական զօրքերուն առաջուց թշնամի ըլլալով՝ թող չտուին անոնց որ մտնեն իրենց սրբազան քաղաքին մէջ. սակայն Սոնդեսումա ինքնակալին հրամանովը ընդունեցան զՍպանիացիս, թէպէտ և մէկէն ՚ի մէկ միաբանեցան իրարու հետ և դաւաճանութիւն մը կ'ուզէին ընել անոնց դէմ. իմացաւ Վորդէս անոնց դիտաւորութիւնը և 6,000 հոգի ջարդեց, առանց մէկ զինուոր մը կորսնցընելու:

Սեքսիկացւոց աչքին առջևը Վորդէս ու Սպանիացիք իրենց արև աստուծոյն սերունդները կը կարծուէին. անոր համար 1519-ին Վոյ. 8-ին ընդունեցան զանոնք իբրև անմահ աստուածներ Սեքսիկոյի մայրաքաղաքը, որ Վենուզիզլան կը կոչուէր: Բայց քիչ ժամանակ անցնելէն վերջը, երկրին բնակիչները տէրութեան ծածուկ հրամաններէն գրգռուած՝ Սերա Վուլգի վրայ յարձրկեցան Սպանիացւոց դէմ, և գերույ մը գլուխը յաղթական փառօք ինչուան մայրաքաղաքը բերին, որպէս զի ցուցնէն ամենուն որ Սպանիացիք անմահ չէին: Ի՞նչ լսածին պէս Վորդէս, մէկէն դիմեց կայսերական պալատը, բռնեց կայսրն ու շղթայի զարկաւ, թէպէտ և Սոնդեսումա զինքը անմեղ կը ցուցնէր, և կը խոստանար ան յարձակման գլխաւոր դաւադիրը իրեն ձեռքը յանձնել. բայց Վորդէս աս վրէժխնդրութիւնս բաւական չսեպելով, պահանջեց դաւադիրն որդին ալ և ուրիշ հինգ սպաներ, զորոնք ողջ ողջ այրել տուաւ կայսերական պալատին դիմաց, որոնց հետ այրեց նաև տէրութեան պաշտպանութեան համար պահուած զէնքերը: Ի՞նչ պատուհասին ժամանակը կայսրը շղթայակապ էր, որ վերջէն Վորդէսէն բռնադատուելով՝ հպատակ հրատարակեց զինքը Սպանիոյ Վարդոս Ե. թագաւորին. և 600,000 մարգ՝ ձոյլ ոսկի

և անթիւ բազմութիւն գոհարներու ընծայ ըրաւ իրեն. բայց այսու ամենայնիւ Սոնդեսումա հաստատուն կերպով մերժեց միշտ զքրիստոնէութիւնը. և երբոր Վորդէս արգիլեց մարդազոհը, և իրենց մեծ տաճարին կուռքերը կործանել տուաւ, բոլոր քուրմերն ու ժողովուրդը ձեռունին զէնք առած՝ բռնադատեցին զինքը որ ետ կենայ այս գործքէն: Ի՞նչ առթէն սաստիկ զրգուելով Սեքսիկացիք՝ որոշեցին որ մերժեն զՍպանիացիս իրենց երկրէն, և Սոնդեսումա, թէպէտ և գերի, բայց թագաւորաբար հրաման տուաւ Վորդէսի որ ելլայ երթայ:

Սեքսիկոյի տէրութեան Սպանիացւոց վտանգը շատցեր էր, երբոր Սերա Վուլգէս Վորդէսին դէմ խաւրեց 18 նաւով նաւատորմիդ մը, որոնց մէջ 80 ձիաւոր, 800 հետեակ, 120 աղեղնաւոր և 12 թնդանօթ կար. և աս պատերազմին հրամանատարն էր՝ Վարվէս: Վորդէս իր բարկութենէն նոր խրախոյս մը առնելով՝ Սոնդեսումային անանկ մը կարծեցուց որ իրեն բարեկամներուն ընդ առջ ելլալու կ'երթար, և զինքը ու մայրաքաղաքը յանձնելով Վետրոս տէ Սերվարատոյ զօրապետին՝ 150 զինուոր միայն հոն թողուց, և ինքը 250 զինուորով գնաց Վարվէսի վրայ, գիշերատեն պատերազմեցաւ հետը () եւ բռալայի մօտ, գերի բռնեց զանիկայ, և իրեն դրօշակին տակը մանող նոր զինուորներուն հետ՝ դարձաւ մէկէն Սեքսիկոյ, որ իր հեռաւորութեան ատենը ապստամբած էր. աս պատճառաւ հարկ եղաւ որ ահաւոր պատերազմ մը ընէ. բայց այնչափ փնասուեցաւ, որ հազիւ կրցաւ ազատել իր բանակը նահանջմամբ. Սոնդեսումա աս պատերազմին մէջ սպանուեցաւ, երբոր կը ջանար խաղաղեցընել իր հպատակները: Սեքսիկացւոց այդ յաջողութիւնը անհնարին բարկութիւն մը տուաւ Վորդէսին, որով () դոմբանի դաշտին վրայ ըրած պատերազմին մէջ ամենամեծ հարուած մը տուաւ Սեքսի-

կացւոց : Դժ մեծ յաղթութեամբ ուժ առած՝ կրցաւ Վլասգարացւոց օգնութեամբ մերձակայ երկիրներուն քանի մը հատը նուաճել և անոնցմէ 12,000 զինուոր իրեններուն վրայ աւելցուց, նորէն յարձակեցաւ Սեբսիկոյի վրայ իր նահանջէն 6 ամիս վերջը, և 75 օր սաստիկ և միակերպ պատերազմ ընելէն ետքը՝ դարձեալ առաւ զայն 1521^{ին} () գոստոսի 13^{ին} : Բնակիչները դարձեալ չարաչար յուսահատելով՝ նորէն ապրտամբեցան, բայց եւրոպացի զօրաց կրթութիւնն ու քաջութիւնը դարձեալ նուաճեց զանոնք, թէպէտ և ոչ երբէք ուրիշ անգամ տեսնուած է որ Բերիկացիք այս աստիճան կատաղութեամբ պատերազմած ըլլան Եւրոպացւոց դէմ : Դժ երկրորդ անգամ Սեբսիկոյ քաղաքը առնելէն վերջը Վորդէս՝ նորէն կանգնեց զանիկայ եւրոպական ախորժակով : Դժ այդպիսի բազմաթիւ ինքնակամ զօրապետ մը, որ իրեն քաղաքակիրթներէն իբրեւ ապստամբ սեպուած էր, յետ արիւնահեղ կռուոց տիրեց բոլորովին այն երկրին, որ իրեք դարէ աւելի Սպանիացւոց թագաւորութեան պսակին մեծ զարդերէն մէկն եղաւ : Վորդէս իր աշխարհակալութեանը հետ միատեղ քրիստոնէութիւնն ալ հաստատեց այն երկիրները, թէպէտ և այս վախճանիս համար անգութ միջոցներ գործածեց :

Զկրցաւ Վորդէս երկար ատեն վայելել իր մեծամեծ քաջութեանցը պատուը . որովհետեւ բարկանալով Վարուլոս Ե^{ին} . ապերախտութեանը վրայ, որ իր թշնամեացը մտիկ դրած էր, դարձաւ 1528^{ին} իր հայրենիքը՝ արդարացնելու համար զինքը ամբաստանողներուն դէմ : Ետ պատուով ընդունուեցաւ, բայց 1530^{ին} դարձաւ Սեբսիկոյ՝ մերկացած ամենայն քաղաքական իշխանութենէ : Հոն իրեն զինուորական քաջութիւնները լմնցնելէն վերջը, ուզեց իր համբաւը աւելցնել ծովային գիւտերով և մասնաւոր Բոլանդական ծովէն Խաղաղական ովկիանոս անցնելու ճամբայ մը գտնալով . ուստի

այս վախճանով՝ իր ծախքովը ճանապարհորդութիւններ ըրաւ, որոնցմէ մէկուն մէջ գտաւ Վալիֆոռնիան 1535^{ին}, 1540^{ին} դարձաւ Սպանիա, բայց Վարուլոս Ե . շատ պաղութեամբ ընդունեցաւ զինքը, և պաշտօնեայք ալ արհամարհեցին : Բայց ինքը կամաւորապէս Բաժերիի դժուարին արշաւանքին մէջ կը ծառայէր իր թագաւորին . և թէ որ իրեն տուած խորհուրդներուն մտիկ դնէին, Սպանիա այսօրուան օրս այս ա մօթը չէր ունենար, և Եւրոպա իրեք դար առաջ ազատած կ'ըլլար այն հուկահար ազգին ձեռքէն : Երջապէս տեսնալով Վորդէս թագաւորին ապերախտութիւնն ու տէրութեան անձանց նախանձը՝ քաջուեցաւ արքունիքէն, թողլով որ պալատականքն և իր ամբաստանողքը իրեն աշխատանքները վայելեն . 'ի վերայ այս ամենայնի մեռաւ հարստութիւն Սիւրիայի մէջ 1547^{ին} :

Երա Վրուզ եղած ատեն նաւերը այրելը, որպէս զի բռնադատէ զինուորները կամ յաղթելու և կամ մեռնելու, աներկիւղ Սեբսիկոյի մէջ մտնալը, Սոնդեսուման իր պալատին մէջ համարձակ բռնելը, Վարվէսի տուած հարուածը, () դոմբանի յաղթութիւնն ու Սեբսիկոյի պաշարմունքը՝ այնպիսի քաջութիւններ են, որոնց հաւասարը քիչ կը գտնուի, իրեն միջոցներուն սակաւութեանը նայելով :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

Կալվանաձոյլ արուեստ :

Կալվանաձոյլ կամ Ելեքտրատիպ՝ նորագիւտ արուեստին վերջի քիչ տարիներու մէջ ունեցած մեծաքայլ յառաջագիմութիւնը և հիմակուան կերպ կերպ հարկաւոր և օգտակար գործածութեանց գալը՝ յայտնի կը ցուցնեն